

SYSTÉM PRESTUPNÉHO BÝVANIA
v meste BANSKÁ BYSTRICA

SYSTÉM LEVEL HOUSING

in the town of Banská Bystrica

Autor: PhDr. Karol Langstein

Úvod

Mesto Banská Bystrica v spolupráci s Územným spolkom Slovenského Červeného kríža v Banskej Bystrici buduje a rozvíja Systém, prestupného bývania v meste Banská Bystrica od roku 1993. Prvým zariadením bola nocľaháreň „Večierka“, vtedy umiestnená na Bočnej 9, Banská Bystrica a na toto zariadenie sa postupom času začala budovať sieť zariadení Krízovej intervencie, ktorá je založená na filozofii systému prestupného bývania. Samotný systém je dynamický a jeho rozvoj je dopĺňaný podľa potrieb a schopností cieľových skupín.

Uznesením Mestského zastupiteľstva v Banskej Bystrici č.67/95 - zo dňa 28.04.1995, bol schválený „Projekt systému resocializácie bezdomovcov v meste Banská Bystrica“ - ktorého autormi sú **Ivan Šediba** (†2012) a **Karol Langstein**. Systém sa varioval časom na rôzne cieľové skupiny pre jednotlivcov a rodiny podľa potreby cieľových skupín. Stal sa modelom prestupného bývania, ktorý kopírovali neskôr aj iné mestá ako Dolný Kubín, z časti Prešov, Piešťany a pod. je funkčný dodnes.

Od začiatku sa autori zamerali na možnosti a limity cieľových skupín a vnímali samotnú reč chudoby a núdze v ktorej sa klienti ocitajú. Dôležité sú pri vnímaní a nastavovaní intervencie interné a externé faktory, pri čom:

Interné faktory – sú v rámci vnútorného kapitálu – schopnosť budovať pozitívne vzťahy, flexibilita, chuť a schopnosť učiť sa nové veci, sebaúcta, kreativita a pod.

Externé faktory – sú napríklad podporné systémy v rámci rodiny, školy, či najbližšieho okolia.

Vyrastanie v úplnej biede môže byť samé o sebe traumatizujúcim zážitkom. Chudobné prostredie môže deti a adolescentov vystavovať mnohým vzájomne súvisiacim stresorom. Zoznam stresorov pritom môže byť zostavený z faktorov ako je - násilie, nevhodný životný štýl, nedostatok výživy a môže končiť zneužívaním detí, alkoholizmom rodičov a inými negatívnymi faktormi pri ktorých sa len ťažko hľadajú tie pozitívne. Aj tie určite sú, len je dôležité, či sa na nich dá stavať celá kvalitatívna zmena.

Sú to externé faktory, ktoré veľmi silno pôsobia na jednotlivca nachádzajúceho sa v takomto prostredí, a preto ak sa rozhodne ku kvalitatívnej zmene, musí toto prostredie opustiť a dospieť k zmene v kvalitatívne lepšom prostredí. Je veľmi ťažké rozhodnúť sa urobiť zmenu, alebo sa podvoliť tlaku spoločnosti, ktorá si zmenu vyžaduje. V praktickom ponímaní je to príklad marginalizovaných komunit, ktoré žijú v osadách. Ich obyvatelia dedia generačnú chudobu, ktorej znakmi sú v priestorovom ponímaní – nelegálne stavby, často iba provizórne zariadené rôznymi tepelnými zdrojmi, ktoré samé o sebe sú životu nebezpečné, poväčšine nemajú infraštruktúru ako elektrické siete, kanalizácia, pitná voda. Deti sa vo veľkých počtoch rodia do takéhoto prostredia a sú obklopené takto vybudovaným priestorom a komunitou, ktorej príjem tvoria v drvivej väčšine dávky sociálneho zabezpečenia (sociálne dávky a príspevky, invalidné a starobné dôchodky, príspevky za opatrovanie a pod.). Vymaniť sa z takéhoto prostredia nie je len o vnútorných zdrojoch, ale aj o zmenách, a jednou z takýchto zmien je zmena prostredia. Pri tom si však treba uvedomiť, že kým život v nelegálnych stavbách, „načierno“ napojených na odber elektriky, bez kanalizácie a vodovodu, by človek, ktorý chce dospieť k zmene mal prejsť do prostredia, v ktorom by mal napríklad platiť mesačne nájom, služby spojené s užívaním priestoru (elektrika, teplo, vodné stočné, dažďovú vodu, ktorá padne na objekt a pod.). S týmito povinnosťami a povinnosťami spojenými napríklad s daňovým systémom sa dovtedy nemusel stretnúť ani len imaginárne. Vďaka ignorácii a nepotrebnosti vnímať tieto realie bol takto žijúci jedinec schopný prispôbiť sa príjmu zo sociálneho zabezpečenia oveľa jednoduchšie, ako keby si mal plniť aj povinnosti plynúce z užívania kvalitatívne lepšieho priestoru. Na to, aby sa dospelo k pozitívnej zmene, je potrebné, okrem samotného chcenia, využiť podporu zdrojov, ktoré ponúka spoločnosť. Vo svete je viacero trendov ako napr. „housing first“, „najprv bývanie“, ktoré realizuje napríklad aj Fínsko, „Rapid rehousing“ (USA a pod.) alebo je to „Systém prestupného bývania“, ktorý sa realizuje aj na Slovensku. Treba si asi uvedomiť, že špecifiká tej ktorej krajiny sú rozdielne, či už ide o legislatívu alebo o hĺbku izolovanosti niektorých jedincov a komunit a pod.

Každý model má niečo - PRE a niečo - PROTI a tak sa nestaviame do role „jedinečnosti“ - je na zvážení RÁCIA a praxe, ktorý model je aplikovateľný a udržateľný v reálnom živote. Tak či tak treba riešiť intervenciu individuálne, ucelene a všestranne.

Medzi externé faktory samozrejme patrí aj množstvo iných nepredvídateľných ale aj predvídateľných kríz, ktoré môže jedinec alebo rodina zažívať.

Nie všetci klienti musia padnúť na pomyselné „dno“ siete alebo absolvovať celé cykly prestupného bývania – záleží vždy na ich aktuálnom statuse, aktivite a reálnych možnostiach. Takže ten kto by si predstavoval, že musí absolvovať všetky stupne aby sa „prepracoval“ k bytu je na veľkom omyle. Skúsenosti z praxe naznačujú, že aj veľa ľudí pracujúcich v tejto oblasti (sociálnej) len hmlisto vníma - o čom je Systém prestupného bývania, aké má vnútorné nastavenia, motivácia a aké sú procesy a podmienky. Čo nie je účelom tejto jednoduchej pár-stranovej informácie. To je možné rozdiskutovať a snáď aj pochopiť pri stretnutí a obhliadke.

Vnímanie priestoru, v ktorom žijú ľudia začlenenitelní do society chudobne žijúcich je v mnohých prípadoch charakteristický samotný exteriér a interiér ich obydli. Na prvý pohľad je zrejme koľko energie, hodnôt a pozornosti venujú priestoru, v ktorom žijú. Nie je výnimkou, že aj v dnešnej dobe sa stretávame s obydliami, ktoré sú pozbíjané použitými doskami, podlahovými krytinami a odpadovým materiálom bez spevnenej podlahy. Paradoxne znejú pripevnené satelitné prijímače v chatrčiach, do ktorých nie je vedená ani elektrická sieť. Tým sa len potvrdzuje, čo pre ľudí v chudobe je prioritou a čo sme už v predošlých statiach naznačili – je to zábava, televízia a takto trávený čas. Z tohto je celkom dedukovateľné aj to, čo má na takto žijúcich jedincov a komunity najväčší vplyv. Na tomto type vnímania jednotlivca a komunity cez priestor nám prezrádza aj to, aký vedú život, aké majú postoje a vytrvalosť. Vrátime sa zase do priestoročasu a jeho paradoxom. Ľudia žijúci v niektorých marginalizovaných komunitách majú v podstate množstvo času, ktorý by mohli venovať sebe, svojej rodine, priestoru, v ktorom žijú a komunite. Väčšinu času mužská populácia venuje zháňaniu buď materiálu, ktorý je možné spaľovať ako zdroj tepla a energie, na prípravu jedla alebo zháňaniu komodít predajných v zberných surovinách, poprípade materiálu na „vylepšenie“ nelegálnej stavby, v ktorej žijú. Ženská časť sa napr. venuje starostlivosti o domácnosť – varenie, pranie, nákupy, deti. Všetko to, čo sa odohráva v prostredí - hmotnom aj nehmotnom (obydlie a typológia, charakter, intelekt osobností ľudí v tomto priestore žijúcich) má vplyv na každého jedinca, ktorý v ňom vyrastá. Aj napriek skutočnosti, že majú dostatok času, majú malý záujem na zlepšovaní svojho životného priestoru a toto zlepšenie očakávajú od spoločnosti bez akéhokoľvek sebou iniciovaného pričinenia. V tomto momente nastáva spoločenský konflikt, ktorý na jednej strane hovorí o podpore ľudí, ktorí si sami nevedia pomôcť, a na druhej strane si kladie spoločenskú otázku: „... prečo robiť z nevýhody výhodu?“. Na to, aby sme dospeli k zmene vnímania a užívania priestoru v kvalitatívne vyššej úrovni je potreba ľudí žijúcich na okraji spoločnosti ak si to vyžaduje status - naučiť samotnému užívaniu priestoru, vybudovať v nich zodpovednosť za tento priestor (platby za užívanie priestoru a pod.) a to je možné len systémovou prácou a budovaním takých systémov, ktoré im dajú možnosti k zmene za pomoci pomáhajúcich profesionálov. Potrebné je v celom procese vnímať podstatu, ktorou je fakt = ... *že každý býva v tom na čo má ...*, máme tým na mysli, že nie je možné, aby typ bývania, ktorý využíva jednotlivec alebo rodina bol nákladovo vyšší, alebo rovnajúci sa jeho/-jej príjmom. V tom prípade by dochádzalo k automatickému zadlžovaniu a ďalšej hrozbe neriešiteľných rizík pre nich. Z tohto pohľadu sa javí systém prestupného bývania za vhodnejší na podmienky Slovenska ako systém „housing first“. Chybné rozhodnutia a nepochopenie, nepoznanie skrytých signálov reči chudoby z minulosti sú viditeľné ešte aj dnes na povestnom sídlisku v Košiciach (LUNIK IX.), ale aj v iných lokalitách Slovenska (Rimavská Sobota a pod.). Toto sú len niektoré variácie prežívania, vnímania a informácií, ktoré je potrebné vnímať a brať do úvahy. Život je ešte oveľa pestrejší a zložitejší.

Ďalšou determinantou ovplyvňujúcou úspešnosť sociálnej a krízovej intervencie je možná závislosť klienta. Závislosť ako taká je uznaná ako diagnóza, a tak jej elimináciu môže poskytovať erudovaná osoba v danom odbore – lekár. V prípade ak je klient závislý, je problém ho zamestnať, je vysoké riziko, že so závislosťou prichádzajú aj dlhy, protispoločenská činnosť, rozpad sociálnych väzieb,

prípadne ďalšie hrozby. V prípade, že klient trpí závislosťou na alkohole, je hrozbou nie len samému sebe, ale aj svojmu okoliu. Pod vplyvom návykovej látky môže konať tak, že by mohlo byť ohrozené tak jeho zdravie, ako a zdravie ostatných, prípadne by mohli vzniknúť materiálne straty a znehodnotenia. Z toho dôvodu človeka závislého na psychotropných látkach alebo alkohole ťažko niekto zamestná. Problémom sa logicky stávajú aj sprievodné javy ako – nedochvilnosť, nespolehlivosť, zlá pracovná morálka, a pod.

Veľkým spoločenským problémom v súčasnosti je aj zadlženosť klientov, ktorí niekedy niekoľko rokov ignorovali platenie miestnych daní a poplatkov, pôžičiek a pod ako aj zadlženosť voči úžere. Škála problémov sa tým rozširuje a vymanenie sa z tejto situácie je veľmi obtiažne a vyžaduje si systémovú prácu s klientom. Klient s exekúciami na plat, bude chcieť robiť len „na ruku“ čo je vlastne klamanie subsidiárneho sociálneho systému = nelegálna práca – bez odvodov...

Časť prvá

(Na prelome storočí...)

Sociálno-ekonomická situácia obyvateľstva odzrkadľuje vo forme dopadov stav celej spoločnosti a je realitou života, že veľa ľudí žije na hranici bližšie sa k životnému minimu. Stav jednotlivcov a rodín sa odvíja hlavne od pracovných možností a príležitostí ako aj od schopnosti zamestnať sa, respektíve rekvalifikovať sa v oblasti, ktorá je na trhu práce dopytová. Ako si dobre uvedomujeme niektorí spoluobčania sú zaradení do kategórie nezamestnateľných nezamestnaných a ich zamestnanie sa je problematické niekedy pripomínajúce sizyfovský údel. Systém dávok hmotnej núdze nepokrýva reálne potreby obyvateľstva a aj z toho dôvodu vznikajú situácie, ktoré vedú k neplneniu si niektorých povinností následkom čoho je ohrozená rodina s deťmi resp. jednotlivec. Rodina alebo jednotlivec sa ocitne v krízovej situácii a je odkázaný na sieť pomoci, či už vo forme poradenstva alebo vo forme poskytnutia relevantných služieb, ktoré zabezpečuje napr. MsÚ v Banskej Bystrici v spolupráci s neštátnymi subjektami a štátnou správou.

V roku 2005 prebehol rad zmien aj v oblasti legislatívy prostredníctvom ktorej prešli niektoré kompetencie do pôsobností obcí. V oblasti krízovej intervencie je táto pôsobnosť bez finančného krytia zo strany štátu – teda v originálnej pôsobnosti obce. Jedným z hlavných legislatívnych dokumentov vymedzujúci činnosti v sociálnej oblasti je zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v platnom znení. Nemenej dôležitým zákonom v danej oblasti je aj zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine v platnom znení. Tieto dva dokumenty jasne naznačujú záujem štátu smerovať sociálnu politiku na zachovanie rodinných väzieb a rodiny ako celku, čo je záujmom nielen štátu ale aj samosprávy. Na druhej strane, štát prijíma také reštrikčné opatrenia, ktorými sám degraduje status rodiny a riešenie krízových stavov ponecháva v pôsobnosti samosprávy s minimálnou spoluúčasťou na financovaní tejto najproblematickejšej skupiny obyvateľstva.

Človek, či už ako samostatne žijúca osoba, alebo rodina sa v dnešnej dobe môže ocitnúť v životnej situácii, ktorú bez pomoci iných nevie sám riešiť a preto mu MsÚ BB v spolupráci so štátnymi a neštátnymi subjektmi vytvoril podmienky v rámci siete zariadení krízovej intervencie rozdelenej do troch hlavných skupín:

- 1 Krízová intervencia pre rodiny s deťmi
- 2 Krízová intervencia pre samostatne žijúce osoby a páry (bez maloletých detí v ich starostlivosti) v produktívnom veku
- 3 Krízová intervencia pre samostatne žijúce osoby a páry bez maloletých detí v postproduktívnom veku.

Základná filozofia ponímania krízovej intervencie tkvie v troch základných princípoch prežívania a vnímania svojho statusu :

- a) VNÚTORNÁ MOTIVÁCIA
- b) BUDOVANIE KREDITU
- c) REÁLNE BÝVANIE – „Každý býva v tom na čo má“

Princíp vnútornej motivácie

Siete zariadení sú rozlíšené na kvalitatívnej úrovni v troch stupňoch od bazálnej úrovne postupne k zvyšovaniu kvality, avšak pri zachovaní príslušného statusu kvality, ktorý si môžu v reálnom živote zabezpečiť aj vlastnými silami. Bolo by nereálne budovať siete s vybavením, ktoré si v bežnom živote nemôžu zaobstarať, lebo by to evokovalo uspokojenie s tým základným bez vnútornej motivácie ísť do niečoho lepšieho - vyústením čoho by malo byť osamostatnenie sa bez potreby podpory zo strany inštitúcií. V tomto prípade môžeme hovoriť o tom, že aj kvalita prostredia je výchovným činiteľom, ktorý podnecuje k aktivite a zmene spôsobu bytia smerom k zvyšovaniu statusu a utility jednotlivca alebo rodiny.

Princíp budovania kreditu

Klient svojou aktivitou zabezpečuje sebe resp. rodine zvyšovanie kvality života, čím prejavuje záujem ísť smerom k osamostatneniu. Základným meradlom je zamestnanie sa a zvyšovanie pravidelného príjmu smerujúceho k eliminácii pasívneho postoja, ktorý mu neumožňuje postup v sieti. Tento postoj sa dá zjednodušene chápať aj : „ Pomôž sebe svojou aktivitou a spoločnosť pomôže tebe podľa stanovených pravidiel a možností“. Z tohto princípu vychádza aj nasledovný princíp.

Princíp reálneho bývania

„Každý býva v tom, na čo má.“ - tento postoj jasne hovorí sám za seba. Je nereálne pridelať ubytovanie resp. byty klientom, ktorých režijné náklady spojené s užívaním ubytovania alebo bytu sú v takej výške, že ohrozujú ich minimálny status života. Opačným postojom by sme si vytvárali balík neplatičov a klientov zaťažených záväzkami, ktoré im neplatením vznikli. Budovaním kreditu dostávajú klienti možnosť bývať v lepších podmienkach, ktoré sú pre nich únosné vzhľadom na ich príjem za predpokladu vyvíjania aktivity.

Partnerský princíp pri budovaní sietí krízovej intervencie

Základom budovania sietí je partnerstvo samosprávy, štátnej správy a neštátnych subjektov. Partnerstvo v určitom zmysle vzniká aj medzi poskytovateľmi služieb a samotným klientom.

Zariadenia sú dynamickou sieťou, ktorá funguje tak smerom nahor ako aj smerom nadol, čo názorne vypovedajú aj grafické znázornenia (zverejnené na webe mesta Banská Bystrica – Siete zariadení Krízovej intervencie).

Časť druhá

(s odstupom času...)

S odstupom času musím konštatovať, že Siete prestupného bývania, ktoré sme budovali a budujeme sú živým organizmom, ktorý reaguje na aktuálne potreby ľudí nachádzajúcich sa v núdzi. Základný systém prestupu je zachovaný avšak realita časom ukázala, že klienti majú tendenciu využívať alebo skôr zneužívať sociálne služby KI z dôvodu menšej finančnej náročnosti v ich prospech. Preto sa priebežne upravujú aj postupy vy rámci jednotlivých stupňov pomoci tak aby sme eliminovali práve takéto zneužívanie. Od začiatku sme s Ivanom Šedibom hovorili o tom, že svojimi aktivitami vytvárame možnosti pre klientov riešiť svoj status. Nie, že za nich budeme žiť ich životy, lebo to sa nedá a hlavne nemá... Úspešnou prácou sociálneho pracovníka v krízovej intervencii je klient alebo rodina, ktorá ho už nepotrebuje, lebo vie žiť a fungovať bez intervencie. V tejto podstate tkvie najväčší rozdiel medzi sociálnymi službami na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku (ďalej len dlhodobými službami) a krízovou intervenciou. Zákon, ktorý inovoval pohľad na poskytovanie sociálnych služieb (448/2008 Z.z.) na Slovensku už aspoň z časti vníma rozdielnosť týchto dvoch druhov sociálnych služieb, ale „nevychytáva“ všetky

rozdiely.

Niektoré typy zariadení krízovej intervencie – Systému prestupného bývania, sme mali vybudované už v roku 2001 a zákon ich prostredníctvom nás spoznal a zapracoval až v roku 2008. Niektoré ani dodnes nepozná a v živote fungujú... Mesto Banská Bystrica v tom čase už sedem rokov poskytovalo služby pre rodiny s deťmi, lebo si to tak nastavilo vo svojej sociálnej politike (Oddelením sociálnej a krízovej intervencie MsÚ BB). Dovtedy fungovali len zariadenia pre matky s deťmi a otcovia museli ísť do nocľahárne. Toto bolo pre nás neakceptovateľné a chceli sme predísť odlučovaniu rodiny od otcov alebo detí. Tak sme budovali siete prestupného bývania.

Odlišnosti pri vnímaní krízovej intervencie (KI)

Zásadné rozdiely medzi dlhodobou starostlivosťou a Krízovou intervenciou:

(pracovná skratka zariadenia dlhodobej starostlivosti *chápte ako* = *sociálne služby na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku*) sú hlavne v samotných cieľoch týchto dvoch druhov sociálnych služieb.

Odlišnosť v CIEĽOCH týchto dvoch druhov sociálnej služby:

Cieľom dlhodobej SS – je „DÔSTOJNE DOŽIŤ ŽIVOT“

Cieľom KI – je „ OSAMOSTATNIŤ SA A ŽIŤ PODĽA SVOJICH MOŽNOSTÍ“

V krízovej intervencii by musí fungovať vnútorná dynamika, ktorá je nutná na dosiahnutie cieľa. Musí platiť zásada, že zariadenia by mali byť na takej úrovni, ktorú by si v danom štádiu progresu, mal vedieť zadovážiť aj sám klient pri akceptácii jednej z filozófií KI a to - „každý býva v tom na čo má“ akceptujúc základnej rovnice života:

práca a z nej plynúci príjem > adekvátne bývanie > adekvátna kvalita životnej úrovne

Samozrejme, že túto rovnicu by sme mali doplniť o čas pred zamestnaním a to v ponímaní – škola – adekvátne práca – adekvátny príjem – adekvátne bývanie...

Čas od obdobia z pred roku 1989, kedy sme sa všetci spoliehali na ISTOTY sa zmenil k OSOBNÉJ ZODPOVEDNOSTI za svoj život a život svojej rodiny, v zmysle ktorej je pozitívna zásluhovosť a zodpovednosť jedinou hybnou silou smerujúcej ku kvalitatívnej zmene života jednotlivca a rodiny. Ak hovoríme o osobnej zodpovednosti tak mám na mysli v širokom spektre ako napríklad – plánované rodičovstvo, rodičovské zručnosti, zodpovednosť, zásluhovosť atď.

Týchto pár viet som chcel zverejniť kvôli tomu aby sa vedelo, že v meste Banská Bystrica sa venuje pozornosť a pomoc jednotlivcom a rodinám na úrovni schopností mesta, partnerov a hlavne ľudí, ktorí v týchto sieťach pracujú a pomáhajú tak klientom zmeniť ich život.

Ďakujem všetkým, ktorí siete tvorili, tvoria a rozvíjajú. Snáď nastane čas aj na to aby sme našu prácu podrobnejšie spracovali do materiálu, ktorý by zachytával všetky časom zažité premeny. Týmto rád poskytnem všetkým záujemcov výklad toho ako Systém prestupné bývanie vznikol, funguje a kam sa ešte bude rozvíjať. Ste všetci vítaní.

S úctou